

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ДМИТРИЄВА ВАЛЕРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 82-343.3Перро-048.77:[821.133.1:821.111:821.161.2].091«18/20»(043.3)

**ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС КАЗКИ ШАРЛЯ ПЕРРО ПРО СИНЮ БОРОДУ В
ЛІТЕРАТУРАХ АНГЛІЇ, ФРАНЦІЇ ТА УКРАЇНИ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Бердянськ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
СИЛАНТЬЄВА Валентина Іванівна,
Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова,
завідувач кафедри зарубіжної літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
СТЕПАНОВА Ганна Аркадіївна,
Дніпровський університет імені Альфреда Нобеля,
професор кафедри англійської філології та
перекладу;

кандидат філологічних наук, доцент
ШКОЛА Ірина Вікторівна,
Бердянський державний педагогічний
університет,
доцент кафедри іноземних мов і методики
викладання.

Захист відбудеться «04» травня 2018 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.092.02 у Бердянському державному педагогічному університеті за адресою: 71112, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Бердянського державного педагогічного університету (71112, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4).

Автореферат розісланий « » березня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. О. Александрова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження, виконаного за методиками порівняльного літературознавства, зумовлена потребою сучасної науки виявити те спільне в літературах різних народів, що уможливило потрактування твору письменника як частини глобального творчого процесу і виявлення комплексу ознак і відмінностей, які допомагають досягнути національний (ментальний) підхід до теми. Без вчасного усвідомлення таких загальномистецьких матриць і кодів неможливо зберігати класичну спадщину, не зашкоджуючи їй.

Одним з тих творів, який протягом кількох століть не втратив своєї значущості, є казка Шарля Перро «Синя Борода». Вона, не обіцяючи читачам щасливого кінця, залишається актуальною дотепер. Навіть не говорячи про наслідування мотиваційного комплексу «Синьої Бороди» у творах класичного періоду, наголосимо на тому, що і в сучасних ретро-творах сюжет цієї казки користується незмінною увагою – його «кодують», «переробляють», перетворюють на «ремейки» численні англійські, французькі, українські автори.

Точкою відліку в роботі стала впевненість у тому, що підґрунтям будь-якого класичного твору є комплекс міфологем та архетипів. Вони, зберігаючи «зерно» первинного значення, входять до фольклорної свідомості, а потім, варіюючи знаки-символи архаїчних текстів, формують мотиваційний код творів художньої літератури. Цей художній текст, відповідаючи на запити нових історичних часів, демонструє редукований комплекс мотивів відомого твору, причому в актуальних жанрово-стильових формах.

Стара фабула, в якій зафіксований комплекс заборони, провини і покарання, представлена у давньогрецькій міфології, у текстах Старого Заповіту, у християнському віровченні, у фольклорі, нарешті, увійшла у сюжет казки Шарля Перро. Зазначимо, що поглибленого і всебічного дослідження дискурсу відомого сюжету від прамови до сучасної практики його використання в науковій літературі не існує. Отже, запропоновані розвідки й узагальнення дисертанта з питань довготривалості будь-якого «мандрівного сюжету» можуть стати точкою відліку для інших науковців.

У дослідженні обраної теми ми спиралися на наукові розробки, по-перше, загальнотеоретичного рівня, по-друге, – на методико-методологічні рекомендації компаративістів; а по-третє, – на узагальнення сучасних європейських та вітчизняних критиків і літературознавців з питань жанрово-стильового формату ретро-творів, орієнтованих на сюжет «Синьої Бороди». Доводиться констатувати, що: а) завдання простежити еволюцію змісту і форми відомого твору Шарля Перро в літературах різних країн не розв'язано; б) поки що не існує матриці поглибленого аналізу класичного сюжету в ментальному сприйнятті народів різних країн; в) сюжет чарівної казки про Синю Бороду в названому контексті не досліджувався. Наше завдання – заповнити лакуни з наведених питань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах планової наукової теми кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Сучасні системи аналізу зарубіжної літератури» (номер державної реєстрації 0113U002689). Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (протокол № 5 від 26.01.2016 р.) та на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 1 від 23 листопада 2017 р.).

Об'єктом дослідження в роботі є казка «Синя Борода» Шарля Перро та її мотиви в літературних творах-варіаціях різних епох і художніх напрямів.

Предметом дослідження став художній дискурс основних мотивів казки Шарля Перро в літературному просторі XIX–XXI ст. з урахуванням її архетипних складників. Мотиваційний комплекс казки французького автора розглянуто в контексті національної ментальності (французької, англійської та української).

Мета дисертації полягає у виявленні особливостей функціонування мотивів «заборони», «порушення заборони» та «покарання» в казках та літературних текстах, що містять архетипи казки Шарля Перро про Синю Бороду.

Мета зумовила необхідність розв'язання наступних **завдань**:

- розглянути первинні образи Синьої Бороди, що увійшли до англійської, французької та української фольклорних та літературних традицій;
- здійснити компаративний аналіз варіантів фольклорного та літературного сюжету;
- з'ясувати й виокремити принципи формування образу-іміджу Синьої Бороди;
- визначити способи перекодування класичного сюжету у зв'язку із запитами епохи;
- узагальнити спостереження щодо принципів засвоєння інонаціонального сюжету в українській літературі.

Методи дослідження. Методологічні засади роботи ґрунтуються на комплексному поєднанні культурно-історичного, порівняльно-історичного (компаративного) та герменевтичного методів, які уможливають вивчення походження, еволюції та закономірностей існування мотиваційного коду казки Шарля Перро в літературах різних народів. Звернення до можливостей імагологічного методу аналізу зумовлене бажанням простежити циркуляцію іміджевих етнообразів.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали вітчизняні напрацювання з проблем порівняльного літературознавства, що відповідають запитам роботи (В. Будного, Р. Гром'яка, І. Лімборського, Д. Наливайка), а також праці відомих європейських та американських дослідників. З огляду на роботи видатних компаративістів (О. Веселовського, М. Гійяра, Д. Дюришина, В. Жирмунського, І. Неупокоевої, В. Силантьєвої, І. Тена, Ю. Тинянова), вироблялася стратегія потрактування мотивів «Синьої Бороди» Шарля Перро,

наєвних в літературах Європи та України XIX–XXI ст. Відповідно до теми дисертації, теоретичною її складовою стали праці з теорії літератури та міфопоетики (Є. Мелетинського, В. Проппа); свідомого і підсвідомого (К. Естес, Т. Зінкевич-Євстигнєєвої, З. Фрейда, К. Юнга); з теорії гендеру (Г. Бондаря, С. Ушакіна), а також тих критиків і літературознавців, які досліджували сучасні версії «Синьої Бороди» (К. Германсон, Т. Гундорової, М. Уорнер, Х. Хайнер). Засадничими у розгляді постмодерного перекодування мотивів казки Шарля Перро були дослідження У. Еко, Ф. Летау, А. Мережинської, Ф. Ро, І. Скоропанової, Р. Соломона, С. Філоненко.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації вперше здійснено комплексний аналіз основних мотивів казки Шарля Перро «Синя Борода», зміст якої став «мандрівним сюжетом» і увійшов у національні літератури Англії, Франції та України. Здійснено багаторівневе виокремлення складників «міграції» сюжету Шарля Перро в англійській, французькій, українській літературах XIX–XXI століть. Продемонстровані сучасні способи перекодування класичного сюжету у творах письменників, показані національні іміджі Синьої Бороди. Запропонований метод роботи над проблемою може прислужитися і в подальших розробках питання модернізації прамови культури у мові сучасної художньої літератури.

Теоретичне значення дисертації зумовлено представленими узагальненнями і рекомендаціями щодо проведення аналізу еволюції мотивокомплексу заборони і покарання в європейському літературному просторі (в англійській, французькій, українській літературах). Взявши за основу архетипний зміст казки Шарля Перро «Синя Борода», ми показали його шлях від давніх джерел до сучасних тлумачень. Можна стверджувати, що в роботі представлений багатовекторний аналіз текстів, які містять одвічні образи чоловіка-хижака і жінки-жертви.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали роботи можуть бути використані в монографіях і навчальних посібниках, спрямованих на створення загальної картини розвитку європейських літератур. Матеріал цінний своїм критичним оглядом творчості сучасних авторів. Основні положення роботи можуть бути корисними в розробці курсу «Історія зарубіжної літератури» і пов'язаних з ним спецкурсів для спеціальності 035 Філологія і спеціалізацій: 035.04 – германські мови і літератури (в т.ч. переклад), 035.05 – романські мови і літератури (в т.ч. переклад), 035.03 – слов'янські мови і літератури.

Особистий внесок здобувача полягає в самостійному дослідженні еволюції мотиваційного коду «Синьої Бороди» Шарля Перро у літературному просторі Європи та України досить великого історичного періоду. Результати роботи викладені у 8 наукових статтях і у тексті дисертації, виконаних одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорена у повному обсязі і рекомендована до захисту на засіданні кафедри зарубіжної літератури ОНУ імені І.І. Мечникова (протокол № 5 від 07.02.2018 р.). За її темою виголошено

доповіді на міжнародних, міжрегіональних та міжвузівських конференціях: «Перші Мішуковські читання: літературний процес в історико-культурному контексті» (Херсон, 2015); «Аналіз та інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, дослідження» (Київ, 2016); «Бестіарний код у діалозі культур: традиція та сучасність» (Херсон, 2016); «Світова література в сучасному науковому дискурсі» (Харків, 2016); «Жанрологія, поетика і сучасні системи аналізу літератури» (Одеса, 2017); «Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики» (Кам'янець-Подільський, 2017); «Перспективні шляхи розвитку наукової думки» (Київ, 2018); звітні наукові конференції професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова (Одеса, 2015, 2016, 2017).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 8 публікаціях, 7 із яких надруковано у фахових виданнях України, одна – у закордонному періодичному виданні.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, основної частини, висновків і списку використаних джерел (234 позицій). До основної частини входять чотири розділи, кожний з яких складається з окремих підрозділів. Загальний обсяг – 196 сторінок, з яких 156 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, мету й завдання дослідження, сформульовано наукову новизну одержаних результатів, окреслено теоретико-методологічні засади та практичне значення дослідження.

У першому розділі «**"Синя Борода" як об'єкт порівняльного літературознавства**» проаналізовано теоретичні підходи до сюжету казки й образу головного героя. Засадничим було питання, у який спосіб твір і персонаж стають предметом міжнаціональної уваги. Доведено, що це зумовлено: а) прямими й опосередкованими запозиченнями; б) універсальністю образів і сюжетів, що демонструють загальнолюдські цінності та уявлення; в) загальнокультурними константами, що перегукуються з ідеями нових часів. Так склалося і з оповіддю про напади насильства, заборону і відплату за перебільшену цікавість, реалізовану в тексті про Синю Бороду.

Підрозділ 1.1. «*Ідеї порівняльного літературознавства в контексті дисертації*» присвячено характеристиці компаративного аналізу, що корелює з настановою на міжнаціональне порівняння художніх форм і відповідає завданню порівняльного аналізу варіантів казки Шарля Перро у просторі англійської, французької, української літератур. Аналізуючи концепції О. М. Веселовського, Т. Н. Денисової, В. М. Жирмунського, І. В. Лімборського, А. Ю. Мережинської, Д. С. Наливайка, І. Г. Неупокоевої, Т. Свербілової, В. І. Силантьєвої, дійшли висновків:

- вивчення літературних джерел у контексті компаративістики передбачає усвідомлення єдності і закономірностей соціально-історичного розвитку, що зумовили становлення близьких форм мистецтва і, зокрема, жанрових одиниць;

- компаративістика уможлиблює виявлення аналогій у літературному розвитку країн за наявності історично близьких обставин і ситуацій;

- завдяки такому підходу виникає можливість здійснювати аналіз художніх форм, створених паралельно, але на одному відрізку еволюційного шляху.

Оскільки витoki сюжету про Синю Бороду знаходять у міфах та фольклорі, виникла потреба звернутися до поняття «колективна творчість», яку потрактовано в роботі як співтворчість індивідів, що виникає на основі традиції. Підґрунтям слугували праці міфологів і фольклористів О. М. Афанасьєва, Є. М. Мелетинського, В. Я. Проппа, К. В. Чистова. Поза увагою не залишилися і роботи І. Тена, який надавав особливого значення чинникам соціокультурного середовища, географічного положення країни та історичного «моменту».

Велике значення для аналізу варіантів «Синьої Бороди» має теорія мотивів та їх інваріантів, сюжетів та сюжетних запозичень, обґрунтована О. М. Веселовським та його послідовниками. Мотив, який сприймається як «образний одночлен» оповіді міфологічного та казкового порядку, може розкладатися на безліч дрібних утворень, які увійдуть до сюжетів інших часів. Таке відбулося і з мотивами казки про Синю Бороду: потрапивши до редукованих сюжетів ХХ–ХХІ ст., вони набули нових смислів. Змінилася навіть метафорика образу Синьої Бороди. Якщо у фольклорі «синій» сприймався як «темний» і був табуованим символом мороку (Є. О. Кожемякова), то в казці Шарля Перро синя борода героя характеризується з огляду на середньовічну схоластику. Це *baleful demon*, тобто злісний демон (Hendrickson Robert).

У підрозділі 1.2. *«Імагологічний дискурс. Іміджеве тлумачення образу Синьої Бороди»* показано, як первинний образ жорстокого нареченого може стати етнообразом. Підґрунтя потрактування поняття іміджу представлено в наукових працях М. Ф. Гійяра, який вважав, що імідж увиразнює чинники національної ідентичності, психічний стан людини та геополітичне положення країни у сприйнятті «інших». У подальших розвідках Г. Д. Гачева, О. Ю. Полякова поступово виформовувалася категорійна система імагологічних понять, серед яких особливого статусу набула «імагема», що означала комплекс іміджів етно- або національного типів. У розробці цієї теми треба взяти до уваги й поняття «конструкт», або «модель мислення», запропоноване Х. Дизеринком. Саме в конструктах імідж набуває значення ментального сприйняття, в якому виявляються «розум і дух нації». Орієнтуючись на сказане, зазначимо: імідж Синьої Бороди змінювався протягом історичного часу і залежав від ментальних уявлень народу-реципієнта.

У підрозділах 1.3. *«Імідж Синьої Бороди у менталітеті Європи та України»* та 1.4. *«Мотив Синьої Бороди як архетип міжнародного сюжету»* показано: а) як архетип насильства і жорстокості стає міжнаціональною

проблемою; б) чому ця проблема набуває універсального статусу. Доведено, що інтерпретаційний код ключового архетипу «порушення заборони» в слов'янській, англійській та французькій літературах потребує вивчення ментальних засад народу конкретної країни.

Українське сприйняття образу. Узагальнивши думки науковців Г.Г. Бондаря, І.Я. Лисого, Л.М. Снігирьової, Б.Л. Цимбалістого, В.С. Яновича, які довели: а) українська культура амбівалентна; вона ґрунтується на змішуванні культурних позицій західних і східних народів; б) вона увібрала християнсько-ісламські, православно-католицькі цінності релігійної свідомості; в) з географічної точки зору Україна опинилася у посередницькому стані, бо знаходиться на перетині Півдня і Півночі, Заходу і Сходу. Як наслідок, українська ментальність синтезувала ознаки, що характерні одночасно для різних націй, і вже тому ієрархія українських цінностей скерована на високий зміст почуттів і неодмінну драматизацію дійсності. До цього додається і визначальний матріархальний складник, тому архетип чоловіка-хижака з тексту Шарля Перро буде сприйматися у просторі фемінної статі за принципом «чи зможу я протистояти тиску?»

Французький варіант ментальної свідомості. На думку сучасних науковців, синкретичне за своєю сутністю французьке сприйняття світу орієнтоване на стійкі міфологеми антиків. З огляду на те, що засадничий концепт давньогрецького світобачення сприймається у вигляді *гармонія /дисгармонія* в усіх формах свого існування, саме у французькій літературі мав з'явитися сюжет казки Шарля Перро, де щастя й нещастя постають у нерозривній єдності.

Англійський менталітет. Ґрунтуючись на тому, що британський фольклор неймовірно багатий та неоднозначний, був зроблений висновок: цілісне визначення англійської ментальності є проблематичним. Історія Великої Британії характеризується впливом кельтської, скандинавської, німецької культур. Ці взаємовпливи зумовлені острівним положенням країни і прагненням як зберегти свою індивідуальну культуру, так і налагодити зв'язки з Великим світом. Отже, і в цій культурі наявні риси суплетивізму. Щодо «Синьої Бороди», то цілком закономірно, що в англійському варіанті цей сюжет завжди містить у собі риси жанру фентезі.

Другий розділ роботи **«Міфологічний, фольклорний і літературний варіанти казки про Синю Бороду: морфологічна єдність та різниця»** містить характеристики внутрішнього змісту образу й описує закономірності переходу персонажу-легенди на рівень персонажу літературного твору.

У підрозділі 2.1. *«Архетип та колективне несвідоме в казковому тексті: загальнотеоретичні положення»* доведено, що мотиваційним джерелом усіх варіантів казки про Синю Бороду можна вважати первісні обряди ініціації. Це зумовлено стійким характером архетипних уявлень про добро, зло і форми табу.

Сюжет про чоловіка-вбивцю і жінку-жертву в англійській, французькій і українській фольклорній казці має свої специфічні ознаки. Коли настає час «олітературнення», то письменник (наприклад, Шарль Перро) у знайомий сюжет про жорстокосердого чоловіка уводить історичний прототип, а прототип значною

мірою сприяє формуванню нового авторського сюжету. У цьому ж підрозділі обґрунтовано відмінність міфу із сакральним мотивом від десакралізованого фольклорного і авторського тексту (Є. М. Мелетинський) та доведено, що відмінність між міфом і літературною казкою виявляється в опозиції сакрального і світського.

Цінність «фольклорної свідомості» (Б. М. Путілов) полягає в тому, що в ній закарбовані вічні істини і цінності, які об'єднують людей усього світу. Крім того, на переконання, Э. Дюркгейма, М. Еліаде, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Стросса, В. Я. Проппа, Е. Тейлора, Дж. Фрезера і К. Юнга фольклорна казка по-своєму зберігає архаїчну та міфологічну природу будь-якого сюжету. За певних умов вона переходить у літературний текст, і це активізує у пам'яті читача культурні праобрази.

Підрозділи 2.2. «Сюжет про Синю Бороду в архетипному, міфопоетичному та соціально-історичному тлумаченні» й 2.3. «Давній сюжет про Синю Бороду в художньому обробленні: фольклорна та літературна версії» присвячені корекції мотивів та сюжету казки у просторі історичного часу.

Визначальним для цієї частини дослідження стала теорія К. Леві-Стросса про культурні системи первісних народів, здатні увійти в літературний обіг. Цю думку підтримує В. Л. Топоров, доводячи, що міф, як і міфологема, *етноспецифічні*. Аналізуючи близькі за сюжетом казки про Синю Бороду, авторці вдалося виокремити комплекс мотивів міфологічного походження, які у фольклорі змінили таємне і магічне значення на суто буденне. Наступним етапом розвитку такого мотиву стає літературна казка, яка, у свою чергу, конкретизує цей мотив, спираючись на національні уявлення про добро і зло.

Ілюструють сказане наступні спостереження та узагальнення.

1. Покарання за порушення заборони наявне в різних міфах Стародавньої Греції. Тут є Прометей, який подарував людям «таємне знання». Протилежний за значенням образ маємо в міфі про Пандору: її цікавість принесла багато нещасть. Ці дві історії об'єднують не тільки заборона та наслідки її порушення, не тільки тема «таємного знання», а й заборона «пізнавати невідоме». Певною мірою цей мотив закріплюється в оповіді про Горгону. Одним з варіантів теми є легенда про дружину Лота та сюжет про Орфея і Евридіку.

2. У релігійній свідомості порушення заборони викликає гнів Всевишнього і цей гріх можна спокутувати тільки каяттям. Такий мотив увійшов у казку братів Грімм «Дитя Марії». У ній, не послухавши Матір Божу, жінка відмикає заборонені двері й зазнає покарання смертю. Але з часом вона кається і цим вимолює нагороду: Матір Божа вертає життя їй і дітям. За таким же сценарієм розгорнуто мотив непослуху і прощення у казці братів Грімм «Дивний птах». Тут молодшій сестрі вдалося обхитрувати чаклуна, і, поборовши його, вона повернула старших сестер до життя. Цей мотив, приєднаний до мотивів казки Шарля Перро, пізніше часто з'являвся в літературних оповідях про Синю Бороду.

3. «Чарівні» деталі як патерни-архетипи формувалися поступово, але залишалися в текстах назавжди. Найстаріша казка про чоловіка-вбивцю

(«Mr. Fox») розповідає про подорож головної героїні в «заборонену» лісову хатину (топос смерті). Ця деталь, означивши «прокляте місце», увійде до пізніх версій творів, написаних за темою «Синьої Бороди». Те ж саме відбудеться і з «чарівним яйцем» (за В.М. Топоровим, «Яйцем світу»), яке дається героїні разом з ключем від заповітних дверей, де знаходиться чаклунська смерть (у слов'ян – смерть Кошія).

4. У художніх творах, де використовуються мотиви казки Шарля Перро, констатовано наявність як авторського мотиваційного коду, так і усталеного архаїчного його першоджерела. Цю версію підтверджують висновки Т.Г. Леонової та Л.М. Липовецького, які доводять: літературна казка зберігає народний сюжет і демонструє взаємодію старих моделей світу з новими літературними моделями.

У підпунктах 2.3.1. і 2.3.2. *«Центральні мотиви в ситуації переходу: фольклорні джерела – літературна казка»; «Корекція сюжету залежно від стилю епохи і запитів суспільства (загальні положення)»* конкретизовано спостереження дисертантки з питань *переходу* стародавньої казкової оповіді в літературну оповідь нових часів.

З'ясовано, що «Синя Борода» Шарля Перро охоплює велику кількість сюжетних мотивів про чоловіче насильство і зайву жіночу цікавість. Простежену еволюцію цього сюжету підтверджує висновок Б.В. Томашевського: немає універсальних жанрів, натомість будь-яка жанрова форма орієнтується на естетичні норми своєї епохи і демонструє «додаткові, а іноді абсолютно нові смисли». Отже, перетворення сюжету Синьої Бороди на новітню оповідь відбувається за схемою:

а) засвоєння мотивів усної оповіді / переказу конкретного сюжету на рівні архетипів і міфологем;

б) переосмислення старого сюжету і використання нових мотивацій і сюжетних ходів залежно від епохи, історичного моменту, соціальних потреб;

в) впровадження в нову форму національного усвідомлення того, що відбувається;

г) зв'язок старого сюжету / мотиву з актуальними проблемами того часу, в якому створюється авторський літературний сюжет.

І якщо казка Шарля Перро коригувала старий сюжет відповідно до авторського потрактування рольового статусу чоловіка й жінки епохи Класицизму, то подальші епохи внесуть у взаємини героїв свої зміни.

Підрозділ 2.4. *«Герой Шарля Перро: історія формування образу лиходія»* присвячений вивченню тих еволюційних коливань, яких зазнав образ Синьої Бороди протягом століть. Спираючись на теоретичні визначення художнього образу, запропоновані багатьма дослідниками (від класиків Г.І.Ф. Гегеля, М.Г. Чернишевського до літературознавців ХХ ст. Л.Я. Гінзбург, М.І. Жинкіна, Л.І. Тимофєєва, Б.В. Томашевського, В.Є. Халізева і Р.Т. Гром'яка, О.Б. Золотухіної, В.А. Кухаренко), сприймаємо образ як предмет синтезу реальної дійсності і авторського вимислу. Зважаючи на це, художній образ Синьої Бороди є продуктом синтезу фольклорного образу, реальних людей (прототипів) та

авторських уявлень про сучасників. Його додатково характеризує історичний контекст, а саме – момент історичного переходу XVII ст. у XVIII-е. «Рубежі століть», як доведено в літературознавстві, завжди спонукають до переосмислення минулого. Це, швидше за все, і сталося з фольклорним лиходієм – істотою, яку чутки наділили синьою бородою як символом смерті. У літературному варіанті Шарля Перро цей образ трансформується і набуває упізнаваних рис жорстокого чоловіка, який вимагає від своєї дружини абсолютної покори.

У контексті позиції «час формує образ» зазначено: в казці Шарля Перро архетип лиходія поєднано з історичними прототипами, зокрема з реальними людьми – бароном де Ре та королем Бретані Кономором. Завданням, яке ставив перед собою письменник, можна вважати бажання розвінчати і засудити ті патріархальні устої, які давали чоловікові необмежену владу над жінкою.

Утім, синтетична природа художнього образу провокує його багатогранність. З Синьою Бородою трапилося саме так: у подальшому він постане як образ «редукований», тобто неодноразово ослаблений, а потім як символ, відроджений у новому смисловому полі. Для відродження символу потрібна значуща деталь. У героя такою деталлю стала синя борода. У легендах і казках вона мала значення чаклунського знака біди, а зараз сприймається як «знак знака», тобто як симулякр.

Підрозділ 2.5. «Національні варіанти фольклорної казки про Синю Бороду». Типологічне зіставлення казок про Синю Бороду дає підставу для твердження: у цих сюжетах розрізняються лише комбінації мотивів заборони та їх порушення і, відповідно, міняються місцями хижаки та жертви.

Пресюжетом літературної казки про Синю Бороду в Англії та Франції стали розбійницькі казки. Ці сюжети характеризувалися особливою жорстокістю, а відмінності полягали лише в подробицях. Так, в англійській казці «*Story of Mr. Fox*» розбійник-наречений розрубав жертву на шматки. А французький її варіант «*La Fille du Meunier*» пропонував інше: розбійника заарештовували, на нього чекало покарання, тобто добро перемагало зло.

Українська розбійницька казка – явище пізнішого походження, і вона узагальнює «мандрівний сюжет». Так, у казці «Про панночку и розбійниківъ» (1878) знайома ситуація (наречений-розбійник вбиває, а потім розчленовує дівчат) обростає своїми подробицями. Тут мертвим тілом кормлять ведмеда, а в коморі стоять діжки з кров'ю. Але наявний позитивний фінал: розбійника покарано, а його речі віддають «добрим людям».

Третій розділ дисертації «**Мотиваційний комплекс казки про Синю Бороду в літературах Англії, Франції, України (XIX – перша половина XX ст.)**» дає уявлення про характер засвоєння мотивів «Синьої Бороди» письменниками-романтиками та авторами модерного мислення, зокрема тих, хто орієнтувався на естетику «магічного реалізму». Вихідною точкою стала теза: національні варіанти мотивів «заборони», «порушення заборони» і «покарання», наявні в легендах про Синю Бороду, а потім у казці Шарля Перро, будуть різні за

змістом, але єдині у використанні головного сюжетного мотиву. На таку закономірність буття «мандрівних сюжетів» вказував і О.М. Веселовський.

Отже, названий комплекс мотивів виявився досить привабливим для письменників XIX–першої половини XX ст. Почнемо з реакції М.В. Гоголя. Про це йдеться у підрозділі 3.1. «Комплекс мотивів казки Шарля Перро у М.В. Гоголя ("Страшна помста")». Скоріше за все, цей сюжет цікавив письменника як романтика, для творчості якого характерні чинники «таємничого», «незвичайного». Про це писав і К.В. Мочульський, який зазначав: у творчості М.В. Гоголя перетинаються дві традиції – «німецька романтична демонологія» і «українська народна казка з її споконвічним дуалізмом, боротьбою Бога і диявола».

«Страшна помста» – одна із шести повістей збірника «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», який представляє міфологізоване зображення українського народного побуту, народних характерів у комплексі національних мрій, звичок і схильностей. Мотив порушення заборони і покарання тут реалізований з опертям на біблійну міфологію та християнську концепцію світу.

Згідно з етноконцепцією Л. Леві-Брюля, народам, підвладним впливу містицизму, властиве «дологічне» («prelogique») мислення, яке породжує «марення» про одвічний порядок. Людям здається, якщо його змінити, то настане час перемоги диявольських сил і загибелі людського роду. Це й сталося в родині Катерини: вона порушує заборону і випускає злого чаклуна, що негайно несе смерть усій родині. Отже, текст «Страшної помсти» демонструє унікальність біблійно-фольклорного мислення письменника: він наполягає – поява чужинця в козацьких землях рівнозначно пришествю Антихриста на Землю.

Підрозділ дисертації 3.2. «А. Франс і М. Метерлінк як "порушники традиції": образи "Синьої Бороди" у їхніх творах» присвячений проблемі коригування мотиваційного комплексу «Синьої Бороди» у модерній європейській літературі. Успадкування мотивів казки Шарля Перро тут узгоджувалося з проблемою жіночої емансипації. Семіотичні позиції гендерних відносин патріархального соціуму отримували нову і часто несподівану реалізацію.

Французький варіант оповідей заявив про себе на тлі модерних європейських течій – недосформованих і вже сформованих. Ці настрої знайшли втілення у творах бельгійця М. Метерлінка і француза А. Франса, спільною рисою, що об'єднала їх як коментаторів сюжету про Синю Бороду, було абсолютно нове сприйняття образу головного героя.

Чоловік цими авторами був показаний жертвою обставин, вони натякали: Синя Борода був змушений вбивати, бо дружини зневажали його особистісне право на сімейний пріоритет і приватний простір. Авторською настановою п'єси М. Метерлінка «Аріадна і Синя Борода, або Марне звільнення» (1896) стала думка про те, що вбивства в замку Синьої Бороди є тільки хворобливою жіночою уявою. На цьому тлі формувався висновок про «беззмістовність жіночого бажання звільнення» – мовляв, далеко не кожна з дружин Синьої Бороди була згодна кинути свого чоловіка і прекрасний дім.

Оповідання А. Франса «Сім дружин Синьої Бороди» (1909) за змістом не поступається новаціям М. Метерлінка. Але якщо М. Метерлінк шкодував з приводу втрати чоловіками своєї маскулітності, то А. Франс вважав за краще іронізувати над жінкою. Письменник звинуватив її в тому, що, порушуючи традицію покори, вона прагне виконувати рольові функції чоловіка. Отже, у творах М. Метерлінка і А. Франса на гендерному рівні вибудовується нова ціннісна система, яка формує вже іншу ідентичність жінки – таку, що дисонує з уявленнями про нещасну жертву чоловічого свавілля.

У Великій Британії фемінізм гостро заявив про себе наприкінці ХІХ ст., і це теж було підпорядковано новому уявленню про сімейні відносини. Власне проблема викликала гостру полеміку, домінувала думка, що перевага чоловіка над жінкою відрізняється від усіх інших форм приниження, оскільки «жінки приймають чоловічий авторитет добровільно» (Джон Стюарт Мілл).

У підрозділі 3.3. «Нові форми відображення: сюжет казки Ш. Перро у творчості Б. Поттер та С. Т. Уорнер» йдеться про перекодування казки «Синя Борода» в європейській літературі першої половини ХХ ст. Пошуки у цьому напрямку демонстрували як неоромантики, так і модерністи. Їхні тексти наповнювалися фантастичними елементами, іноді на рівні «жахастиків». Найбільш поширеною формою перероблень стали ремейки. Ця тенденція вплинула і на сприйняття казки Шарля Перро, що засвідчує ремейк Беатріс Поттер.

«Сестра Анна» (1932) Б. Поттер переосмислює казку французького автора, збільшуючи власне гендерну проблематику. Авторка не просто варіює сюжетні лінії твору Шарля Перро, вона, запропонувавши нове його прочитання, певною мірою протиставляє свій сюжет уже відомому.

Ремейк як вторинна текстова форма передбачає так звану «адаптацію», коли зміст класичного твору «підганяється» під сучасне нестійке («кліпове») мислення. У ремейку Б. Поттер наявний новий художній хід: прагнення перетворити другорядний мотив відомого сюжету на мотив головний і несподіваний.

Своєю інтерпретацією «Синьої Бороди» письменниця кидає виклик гендерним стереотипам пізньої Вікторіанської епохи. Вона наполягає: у новому часі жінка має право зайняти місце чоловіка. Головною героїнею Б. Поттер робить навіть не дружину, а свояченицю Синьої Бороди. Взаємини двох сестер істотно змінюють зміст старої казки. У Б. Поттер жінка протистоїть чоловікові, порушуючи тим самим мало не головну заповідь англійського вікторіанства: в родині чоловік завжди правий.

Казка Сильвії Таунсенд Уорнер «Дочка Синьої Бороди» (1940) є іронічною пародією на старий сюжет. На перший план авторка виводить дочку третьої дружини Синьої Бороди, колись замкненої в родовому замку. Проблема «страшної кімнати» розбурхує уяву нащадків, і донька Синьої Бороди разом з чоловіком повертаються в таємничий дім. Утім, доводить С. Т. Уорнер, те, що здавалося жахливим для минулих поколінь, стає смішним для поколінь нових. У новому

сюжеті письменниці активно використовує сміх, який має зруйнувати віджиті кліше і шаблони.

Зважаючи на це, корекція сюжету «Синьої Бороди», запропонована Б. Поттер і С. Т. Уорнер, стосується не тільки перекодування мотивів казки Шарля Перро, але і принципів створення ремейка. І якщо Б. Поттер просто укрупнює другорядний мотив, то С. Т. Уорнер руйнує канонічний сюжет: вона глузує над тими, хто вірив в існування власника синьої бороди.

У четвертому розділі дисертації **«"Синя Борода" в літературах Англії, Франції та України: від "магічного реалізму" до постмодернізму (XX–XXI ст.)»** проаналізовано форми сучасного осмислення прецедентного тексту Шарля Перро.

Одним із векторів розвитку літератури цього періоду науковці вважають конструкт хаосу, який впливає на зміст і жанр відображення. Серед багатьох показників кризи у мистецтві домінантними є комерціалізація і потурання смакам низового споживача. Такий «споживач» хоче, щоб його розважали, а не виховували; він жадає пригод, а не пошуку істин. Цей шар літератури Ж. Дерріда і Ж. Бодріяр називають «жіночим»; завдяки критикам уже сформульовано основні ознаки масової (жіночої) літератури. Це:

- «глибинні» психологічні екзерсиси з елементами любовної гри;
- активне використання фантастичних елементів оповіді;
- перевага неймовірного над буденним;
- орієнтування на пригодницькі, детективні та розважальні жанри з незмінним еротичним складником.

Підрозділ 4.1. *«Синя Борода в контексті магічного реалізму ("Кривава кімната" англійської письменниці Анжели Картер)»*. Оповідання А. Картер, у якому авторка переосмислює казку Шарля Перро «Синя Борода», опубліковане в 1979 р. У ньому представлений архетип матері-берегині й доведено, що без жінки немає у світі порядку. Історія нездійсненого весілля подається в контексті магічного реалізму. Зазвичай магічний реалізм заявляє про себе створенням нових міфів на стару тему, він характеризується використанням можливостей готики, фантастики і сюрреалізму. Картина, створена в контексті магічного реалізму, ґрунтується на архетипах «давно минулого», але скерована на відкриття і затвердження свого міфу.

«Кривава кімната» має велику кількість прихованих образів-символів. Повторюючись, вони підсвідомо впливають на читача, створюючи ефект тривожного очікування, або *«Suspense»*. А. Картер, коригуючи старий сюжет, робить головною героїнею молоду жінку, яка готується до весілля. У тривожну атмосферу залучено й матір героїні, яка, виступивши в ролі «Великої матері» (К.Г. Юнг), рятує дочку від смерті.

З точки зору поетики, заслугою письменниці можна вважати поглиблений самоаналіз головної героїні, який передбачає введення в сюжет емоційної сповіді. Додамо, що ця оповідь надає читачеві приклад рефігурації чоловічого образу. За думкою К.П. Естесс, авторка вперше окреслює архетип хижака, покликаного

вбивати вже не жінку, а жіночі мрії.

Підрозділ 4.2. *«Синя Борода в однойменному постмодерному романі бельгійської письменниці Амелі Нотомб: "сюжет-перевертень"»*. У сучасному літературознавстві вже утвердилася думка про те, що однією з головних особливостей літератури перехідних періодів (у нашому випадку рубежу ХХ–ХХІ ст.) став чинник «переосмислення». Автори «грають» відомими сюжетами, на особливу популярність претендує ремейк. Творчість А. Нотомб є частиною франкофонного літературного простору. Її ремейк «Синя Борода» (2012) навіть на змістовому рівні репрезентує конфлікт не двох осіб, а двох культур – французької та іспанської.

Основним мотивом твору А. Нотомб можна вважати прагнення ввести героя в культурний ландшафт Франції, тоді як цей персонаж – носій «чужого» культурного коду. Характери головних героїв виступають як репрезентанти історичного конфлікту, який існує між бельгійцями та іспанцями. І якщо головний персонаж «Синьої Бороди» Шарля Перро карав смертю за підвищену жіночу цікавість, то персонаж ремейку А. Нотомб, пишаючись своїм аристократичним походженням, бере на себе право карати смертю «не таких, як він». Вбиваючи жінок, цей іспанський гранд розглядає вбивство як мистецтво.

Підрозділ 4.3. *«Основні мотиви казки про Синю Бороду в українських ретро-детективах (Василь Шкляр; Валерій та Наталя Лапікури)»* присвячений аналізу белетризованих «таємничих сюжетів», що походять від «Синьої Бороди». Названих авторів об'єднує здатність перетворити постмодерну гру на гру детективну з непомірними жахами, у своїй творчості вони орієнтуються на масового читача.

Доведено, що поле діяльності масової белетристики визначають цікавість і несподівані сюжетні повороти. Вона підриває логіку традиційного мислення і пропонує сприймати відому ситуацію в новому, часто епатажному світлі. Як другорядне явище, масова література клішує культурні коди. Так роблять і зазначені автори: вилучаючи з «Синьої Бороди» окремі мотиви (насильства, вбивства, жорстокості), В. Шкляр, В. і Н. Лапікури надають їм того змісту, на який очікує масовий читач.

У романі В. Шклара «Ключ» (1999) основою сюжету стає мотив «таємної кімнати», яку герой орендує в Києві. Ключ, подарований йому незнайомцем, який пізніше безслідно зникає, приводить читача до сучасного замку Синьої Бороди, в якому кояться жорстокі вбивства. Після напружених пошуків і тяганини виявляється, що так жартують збоченець Саватій Ярчук і його нерозбірлива в сексуальних стосунках дружина.

Щодо ретро-детективу «Покійник "по-флотському"» В. і Н. Лапікурів, то це сюжет-перевертень казки Ш. Перро з однією відмінністю: на перший план виходять гендерні зсуви, коли чоловік стає жертвою, а роль вбивці виконує жінка. Оповідь оформлюється за законами постмодерністського глузливо-епатажного мислення, тут є багатозначні недомовки, є неоднозначний фінал, є гра «у таємниче». Virізняє сюжет «Покійник "по-флотському"» й те, що автори в ньому

пояснюють характери своїх нелюдів впливом «радянського минулого». Це, як зазначила С.О. Філоненко, показник тієї ретро-літератури, яка з позначкою «мінус» ставиться до минулого і спрощує його.

Підрозділ 4.4. «Мотиваційний комплекс казки “Синя Борода” у кітчевому циклі» Е. Л. Джеймс “П’ятдесят відтінків сірого”» розкриває зміст популярного жанру «про дівчат, які шукають себе в дорослому світі». Оповідь здійснена в еротичному тексті, де досить неочікувано осмислені архетипи «заборони» і «покарання». Провокативний роман Е. Л. Джеймс, опублікований у 2011 р. і вже екранізований, демонструє споживацьке покоління, яке сприймає секс як гіперкультове заняття. Обидва – Анастейша Стіл і Крістіан Грей – прихильники субкультури *BDSM*, члени якої, об’єднуючи Ероса з Танатосом, шукають сексуальних насолод.

Роман можна сприймати як текст-перевертень історії про «таємні відносини» за зачиненими дверми. Крістіан Грей – це Синя Борода ХХІ ст., який реалізує себе в «кімнаті насолод». «Лібідо» З. Фрейда трактується найвищою життєвою позицією, а садизм представлений як сексуальна пристрасть, що межує з відчуттям смерті і втіхою. Характер героя сприймається як характер руйнівника, одержимого Танатосом. І якщо Синя Борода був досить примітивним у своїх бажаннях (він хотів вбивати), то Крістіан дарує насолоду і вбиває одночасно.

Грунтуючись на ідеях П. Відмана, який пояснює садизм і мазохізм чинником невдоволення оточенням, «сплав» Ероса з Танатосом у Е. Л. Джеймс можна сприймати як акт руйнації. У такому контексті кохання уособлює страждання і демонструє себе в катуванні партнера і виклику, кинутого «всім». Зазначимо, що в історії любовних стосунків, запропонованих Е. Л. Джеймс, чоловік виступає вже не в ролі вбивці жіночої суті (як це було у А. Картер), і не самозакоханим маніяком (як у А. Нотомб), і не серійним вбивцею Шарля Перро. Синя Борода Е. Л. Джеймс постає витонченим садистом, уособленням руйнівної пристрасті.

Не до кінця зрозумілою залишається представлена в романі символіка кольору. Чорний (синій) колір смерті, який супроводжував героя Шарля Перро, у Е. Л. Джеймс змінений на сірий. Крістіан Грей своїм ім’ям уособлює сіре. До того ж, в назві вказано «п’ятдесят відтінків» цього кольору, хоча людське око відрізняє трохи більше тридцяти. Очевидно, таке авторське послання потрібно розглядати в контексті хиткого постмодерного світосприйняття, яке доводить: у нашому світі немає нічого чіткого, тобто чорного і білого. У такому значенні Крістіан Грей – сіра людина, хрещена розпустою. І якщо герой «Синьої Бороди» здавався титаном злочинного світу, то герой нового роману сприймається неповноцінним персонажем мізерного часу.

У «Висновках» зазначається, що в дисертації здійснено порівняльний аналіз національних варіантів «Синьої Бороди» як сюжету «заборони та покарання за непослух» в загальноєвропейському літературному просторі. Як носій найважливіших архетипів колективного несвідомого, він реалізує себе у фольклорі, а потім в літературах Великої Британії, Франції та України.

У роботі вперше показане національне сприйняття архетипів «хижака» та «первісної жінки», які ставали спочатку фольклорними, а потім літературними образами. Причому – у їх ментальному і гендерному потрактуванні. Доведено, що фольклорні сюжети про Синю Бороду давали уявлення про національне сприйняття архетипних образів як назавжди сталих, а літературні віддзеркалюють ще й історичне їх коригування. Демонструючи авторську інтерпретацію мотиву чи образу, літературний текст доводить свою співзвучність запитам громади та мистецьким візьям конкретного історичного часу.

Чинником, який дав підставу дослідити гендерну опозицію чоловік / жінка, стало те розмаїття інтерпретацій, яке з'являється в літературі внаслідок емансипації. Вона і зумовила перші спроби коригування сюжету «Синьої Бороди» в новому часі ХХ ст. Отже, трактування мотиваційного комплексу казки Шарля Перро змінювалося не тільки залежно від ментальної, а й від гендерної настанови конкретних часів.

Центральне значення для формування образу чоловіка-вбивці має таємниця, яка провокує появу нових варіантів іміджу універсального лиходія-насилльника. Насамперед цьому сприяє комплекс мотивів «заборони» та «покарання», що походить від обряду ініціації. Як наслідок, тиран з казки Шарля Перро відповідає образу Володаря смерті, який уособлює ключову фігуру перехідного обряду (від земної до іншої іпостасі). Окрім архетипного наповнення, літературний сюжет несе в собі і посилення на характери конкретних осіб-прототипів. У казці Шарля Перро такими стають барон де Ре і король Бретані Кономор.

Перша літературна казка про Синю Бороду з комплексом стародавніх і авторських мотивів заборони та покарання послужила об'єктом подальших літературних перероблень у ХІХ–ХХІ ст. Сюжет про таємну кімнату, провину і помсту зацікавив М.В. Гоголя як романтика, для творчості якого були органічні чинники «страшного» і «незвичайного». Але важливою ознакою «Страшної помсти» стало зведення мотивів казкового сюжету Шарля Перро з біблійною оповіддю про зраду людського роду. Доведено, що дія повісті М.В. Гоголя розгортається у межах етноконцепції Л. Леві-Брюля про «дологічне» («*prelogique*») народне мислення, тому комплекс зайвої цікавості і провини у «Страшній помсті» призводить до торжества Антихриста і зради родових уложень.

Наприкінці ХІХ ст. відбувається значне переосмислення гендерних міжособистісних відносин. Увага до сюжету Шарля Перро в цей час продиктована позначенням у казці комплексом відносин чоловік / жінка. Спочатку до теми звертаються модерністи, які прагнули «переробити минуле», і в цьому контексті були написані твори А. Франса, М. Метерлінка, Б. Поттер та С.Т. Уорнер. Казка Шарля Перро знайшла нове потрактування і в межах магічного реалізму. У цьому випадку до прецедентного сюжету додавалися елементи фантастичного, несподіваного і дивовижного. Новий сюжет набував рис нової чарівної казки із сюрреалістичним наповненням.

Що стосується літератури другої половини ХХ і початку ХХІ ст., то зловісний сюжет про чоловіка-звіра і жінку-жертву, нескінченно варіюючи мотиви казки Шарля Перро, в епоху постмодернізму був запропонований масовому читачеві. Відмінною рисою цих перероблень стала всебічна деконструкція традиційного сюжету у просторі філософії світу як хаосу. Мотиви заборони, порушення і кари з'являються у творах кітчевого рівня, народжуючи малі жанрові утворення – такі, як чикліт, фанфік, нон-фікшн.

Отже, мотиваційний комплекс «заборони і покарання за непослух», пройшовши випробування багатьма версіями, щоразу повертається до різних культур людства у зв'язку з настроями суспільства і рівнем його потреб. Казка Шарля Перро існує в літературному просторі Європи та України за законами розвитку як «мандрівного сюжету», так і «самозародження», інгресуючи в життя націй відповідно запитам історичних часів.

Основні результати дослідження викладені в публікаціях:

1. Дмитрієва В. В. Структурні особливості казки «Синя Борода». *Проблеми сучасного літературознавства*. Одеса, 2016. № 21. С. 9–17.
2. Дмитрієва В. В. Архетипні образи казки про Синю Бороду у добу модернізму. *Мова і культура*. Київ, 2016. № 18. С. 144–151.
3. Дмитрієва В. В. Специфіка аналізу фольклорної та літературної казок про Синю Бороду. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2016. № 76. С. 20–23.
4. Дмитрієва В. В. Про джерела і додаткові мотиви казки Шарля Перро «Синя Борода». *Херсонський державний університет. Південний архів. (Збірник наукових праць. Філологічні науки)*. Херсон, 2017. № 66. С. 90–93.
5. Дмитрієва В. В. Казка про Синю Бороду в однойменному романі Амелі Нотомб. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2017. № 45. С. 43–48.
6. Dmytriieva V. Gender alterations in English and French Modernist «Bluebeard» Fairytale. *English Language and literature studies*. Canada, 2016. № 6 (3). P. 16–20.
7. Дмитрієва В. В. Charles Perrault's tale and its English modernist variant. Angela Carter as representative of middle-literature phenomenon. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2017. № 1 (38). С. 168–175.
8. Дмитрієва В. В. Мотиваційний комплекс казки «Синя Борода» у кітчевому чікліті Е. Л. Джеймс «П'ятдесят відтінків сірого». *Синопис: текст, контекст, media*. 2017. № 4 (20). URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/273>.

АНОТАЦІЯ

Дмитрієва В. В. Художній дискурс казки Шарля Перро про Синю Бороду в літературах Англії, Франції та України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Бердянський державний педагогічний університет Міністерства освіти і науки України. – Бердянськ, 2018.

Дисертація є першою спробою компаративного дослідження основних мотивів казки Шарля Перро «Синя Борода» в літературі XIX–XXI ст. в контексті компаративістики. Визначені провідні закономірності переходу табуйованого в легендах та міфах комплексу «заборони і покарання за непослух» у фольклор і способи його функціонування в літературному просторі інших культурних епох. Встановлено, що архетипи входять до фольклорної свідомості, варіюючи архаїчні знаки-символи, що формують мотиваційний код творів художньої літератури.

Висвітлені передумови формування іміджу Синьої Бороди в українській, англійській та французькій літературах. З'ясовані основні відмінності реалізації архетипного патерну «хижак-жертва» у межах художніх напрямів.

Ключові слова: компаративний аналіз, мотив, фольклорна казка, літературна казка, колективне несвідоме, архетип, ментальність, імідж, художні напрями.

АННОТАЦИЯ

Дмитриева В. В. Художественный дискурс сказки Шарля Перро о Синей Бороде в литературах Англии, Франции и Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Бердянский государственный педагогический университет Министерства образования и науки Украины. – Бердянск, 2018.

В диссертации впервые предпринята попытка исследовать модификацию основных мотивов сказки Шарля Перро «Синяя Борода» в художественной литературе XIX–XXI вв. в контексте компаративистики. Сформулированы критерии перехода комплекса мотивов «запрета и наказания за непослушание» в фольклор; рассмотрены способы его функционирования в литературе других художественных эпох. Установлено, что архетипы входят в фольклорное сознание, варьируя архаические знаки-символы, формирующие мотивационный код литературных произведений.

В работе освещены предпосылки оформления имиджа тирана Синей Бороды в украинской, английской и французской литературах. Выявлены основные отличия реализации архетипического патерна «хищник-жертва» в рамках указанных художественных направлений.

Ключевые слова: компаративный анализ, мотив, фольклорная сказка, литературная сказка, коллективное бессознательное, архетип, имидж, ментальность, художественные направления.

SUMMARY

Dmitrieva V. V. Charles Perrault's Bluebeard fairytale tradition in English, French and Ukrainian literature. – Manuscript.

A thesis submitted for the degree of Candidate of Philological Sciences. Speciality 10.01.05 – Comparative Literary Studies. – Berdyansk State Pedagogical University, Ministry of Science and Education of Ukraine. – Berdyansk, 2018.

This research is the first attempt to investigate the modification of Charles Perrault's «Bluebeard» fairytale motives in the XIX – XXIst centuries literature. This problem is being analyzed in the light of its archetypal, temporal and national distinctness. The taboo complex of «prohibition and punishment for its violation» and the criteria of its transition into folklore have been formed, as well as ways of its functioning in the literary space of the XIX and XXI centuries. It is widely known that the archetypes of the collective unconscious, preserving some basic meanings and being part of folk consciousness, vary the signs and the symbols of archaic texts. They form the motive code of writings. These reiterated motives form the motive complex of Charles Perrault tales and they integrate into the works of the XIX and XXIst century writers.

A comprehensive approach to the topic allowed to distinguish the moments of mental representations transition into a literary form, where archetypal patterns are subjected to a new perception and reproduction. Consequently, the thesis presents a multilateral analysis of texts containing the eternal images of a «predator» male and a woman victim transforming into «the wild woman». A panorama of the Bluebeard literary images from the time of Charles Perrault till nowadays has been created.

Charles Perrault's «Bluebeard» plot can be called universal, since it has not lost its significance for three centuries. «Bluebeard» can't be called a fairy tale in its literal sense and it cannot be attributed to children's literature either. However, it remains up-to-date until now. This literary fairy tale was reinterpreted by classical writers, as well as contemporary authors, who offered a number of remakes, varying the plot both on thematic and stylistic levels. It turned out that the eternal images of a terrible fairy tale originated in myth.

Answering a certain historical epoch requests, the text demonstrates the complex of motifs of a famous fairytale, varying the valence of ideas and stylistic features of the text. Therefore, the study aims at highlighting the national perception of the «predator» and the «wild woman» archetypes, which originally entered the folklore works, and later it fled into literature. Hence, it manifests itself in the mental perception of persistent archetypal images in folk texts, and then in literary works, which already demonstrate alterations both in the gender question, and in historical dependence of an ancient plot formation.

The origins of the Bluebeard literary fairy tale can be traced back to robbery fairy tales. Peculiar ferocity is characteristic of robbery folktales, though certain details vary from nation to nation. That is why, in the English fairy tale «Mr. Fox» we see a groom cut his victim into pieces. The French fairy-tale introduces a social component into the

plot, which indicates the didactic component formation, which implies the victory of good over evil. This discrepancy can be explained by the first gender changes in French society that took place earlier than in the English society. The Ukrainian robbery fairy tale is a phenomenon of later origin, it summarizes the well-known «wandering plot» and focuses on belligerent manifestations of a woman's character.

Archetypal representations, entering literature, often encounter the historical prototype and correct its image, depending on the epoch. With regard to Charles Perrault fairytale we deal with the prototypes of Gilles de Rais and the king of Brittany Conomore. Demonstrating the author's interpretation of the motive or image, the literary work proves its consistency with the demands of the community and the artistic trends of a particular artistic-historical epoch.

Thus, the investigation highlights the preconditions for forming the Bluebeard image, which are integrated into the image of Ukrainian, English and French literature tyrants and murderers. The basic difference between archetypal «predator-victim» pattern implementation, which lies in the artistic movements of different historical periods and cultures, is revealed. Certain peculiarities of the female image variation in Charles Perrault's literary fairytale in the Ukrainian, French, and English mentalities are also determined. The main features of both the folk hero and his literary twin are considered.

Thus, the universal model of modernization of an archetypal pattern in the realm of contemporary fiction is proposed in this paper.

Key words: folk tale, literary fairy tale, collective unconscious, archetype, image, motive, mentality.

Підписано до друку 16.02.2018. Формат 60х90/16
Папір друкарський. Друк – оперативний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 158/1

ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии»
72312, г. Мелитополь, ул. К. Маркса, 21.
Тел.: (0619) 44-01-43, тел./факс: (06192) 6-74-43
Св. ДК № 1509 от 26.09.2003 г.